

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

بررسی فقهی و حقوقی ارز دیجیتال

نگارش :

محمد کمایستانی

استاد راهنما:

دکتر عبدالجبار زرگوش نسب

بهمن ماه ۱۴۰۱

به نام خدا

بررسی فقهی حقوقی معاملات ارز دیجیتال

نگارش:

محمد کمايستانی

پایان نامه ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از فعالیت های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته ی:

فقه و مبانی حقوق اسلامی

در تاریخ ۱۴۰۱/۱۱/۰۲ توسط هیات داوران زیر ارزیابی و با درجه بسیار خوب به تصویب نهایی رسید.

دکتر عبدالجبار زرگوش نسب، دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه ایلام (راهنما و رئیس هیات داوران)

.....
دکتر نبی سبحانی، استادیار گروه معارف اسلامی دانشگاه ایلام (داور).....

.....
دکتر کریم کوخایی زاده، استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه ایلام (داور).....

.....
دکتر فرهاد عمو رضایی، استادیار گروه معارف اسلامی (ناظر تحصیلات تکمیلی).....

بهمن ماه ۱۴۰۱

بسم الله الرحمن الرحيم

اظهارنامه دانشجو

عنوان پایان نامه: بررسی فقهی و حقوقی ارز دیجیتال

استاد راهنما: دکتر عبدالجبار زرگوش نسب

نام دانشجو: محمد کمایستانی

شماره دانشجویی: ۹۹۱۴۱۱۰۰۱۰

اینجانب محمد کمایستانی دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه ایلام گواهی می‌نمایم که تحقیقات ارائه شده در این پایان نامه توسط شخص اینجانب انجام شده و صحت و اصالت مطالب نگارش شده مورد تأیید است و در موارد استفاده از کار دیگر محققان به مرجع مورد استفاده اشاره شده است. به علاوه گواهی می‌نمایم که مطالب مندرج در پایان نامه تاکنون برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی توسط اینجانب یا فرد دیگری در هیچ جا ارائه نشده است و کلیه حقوق معنوی این اثر به دانشگاه ایلام تعلق دارد. مقالات مستخرج از پایان نامه، ذیل نام دانشگاه ایلام (Ilam university) به چاپ خواهد رسید و در تدوین متن پایان نامه چارچوب (فرمت) مصوب دانشگاه را به طور کامل رعایت نموده‌ام و ضمناً متعهد می‌شوم حداکثر ظرف مدت ۶ ماه از تاریخ دفاع نسبت به صحافی و تسویه حساب با دانشگاه اقدام نمایم، در غیر این صورت از حمایت‌های مالی مرتبط با پایان نامه صرف نظر خواهم کرد.

امضاء دانشجو

تاریخ

چکیده

ارز دیجیتال یکی از واقعیت‌های عصر حاضر در نظام اقتصادی است با توجه به اینکه نظام حکمرانی و قانونی ما با فقه عجین شده است باید به این واقعیت عصر حاضر بپردازیم معاملات ارز دیجیتال خواسته و ناخواسته در گیر فقه است زیرا حجم گسترده‌ای از فقه از معاملات تشکیل شده است با توجه به پویایی فقه امامیه و وجود مجتهدین و قواعد اصولی حکم این معاملات را و حرمت و حلیت ایشان را با توجه به نظرات فقه‌ها بررسی خواهیم کرد مباحث بسیاری در خصوص ماهیت رمز ارزها وجود دارد حال باید بررسی شود که آیا رمز ارزها با تعریف پول منطبق هستند یا خیر؟

دیدگاه کشورها از جمله ایران نسبت به این پدیده نوظهور در حال حاضر اگر چه نپذیرفتن آن است اما با بررسی بیشتر باید متوجه شویم که در آینده این رمز ارزها جایگاهی در نظام اقتصادی اسلامی کشور خواهند داشت و یا همین گونه در حالت بلا تکلیفی باقی خواهند ماند. صاحب نظران معتقدند که رمز ارزها می‌تواند کارکردی را که پول در دنیای اقتصاد دارد را ایفا کند و حتی به نظر می‌رسد که با قوانین شریعت و اصول اسلامی نیز مغایرتی ندارد اگر چه با مسائل و چالش‌هایی مواجه است که با وضع قوانین مناسب و نظارت دقیق، وسیله‌ای قابل اعتماد و اتکا در مبادلات و همچنین سبب رفاه و آسانی معاملات می‌گردد.

کلمات کلیدی: ارز دیجیتال، بلاک چین، تجارت الکترونیک، بیت کوین.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۲	فصل اول: کلیات تحقیق
۳	۱-۱- بیان مسأله
۵	۲-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق
۵	۳-۱- سابقه تحقیق
۶	۴-۱- سؤالات تحقیق
۶	۱-۴-۱- سوال اصلی
۶	۲-۴-۱- سوال‌های فرعی
۶	۵-۱- هدف‌ها و کاربردهای مورد انتظار از انجام تحقیق
۶	۱-۵-۱- هدف کلی
۶	۲-۵-۱- اهداف جزئی
۷	۶-۱- جنبه جدید و نوآوری موضوع
۷	۷-۱- روش تحقیق
۷	۸-۱- تعریف اصطلاحات
۸	فصل دوم: ماهیت و مفاهیم
۹	۱-۲- مفاهیم
۹	۱-۱-۲- مفهوم تجارت الکترونیکی
۹	۲-۱-۲- رمز ارزها
۹	۳-۱-۲- تعریف مال
۱۱	۴-۱-۲- مفهوم مالیت
۱۱	۵-۱-۲- ویژگی‌های مال و تعریف آن طبق فقه معاصر
۱۲	۱-۵-۱-۲- بررسی مثلی و یا قیمی بودن ارزشهای دیجیتال
۱۲	۲-۵-۱-۲- بررسی کلی فی الذمه یا عین معین بودن ارزش دیجیتال
۱۳	۶-۱-۲- اموال مجازی
۱۳	۷-۱-۲- داده‌های رایانه‌ای
۱۳	۲-۲- پیشینه تجارت الکترونیکی
۱۴	۳-۲- ماهیت تجارت الکترونیک

- ۲-۴- ماهیت رمز ارزها از نظر فقه..... ۱۵
- ۲-۵- بررسی ماهیت پولی ارزهای دیجیتالی از منظر حقوقی..... ۱۶
- ۲-۶- بررسی ماهیت پولی ارزهای دیجیتالی از منظر اقتصادی..... ۱۷
- ۲-۷- بررسی ماهیت پولی ارزهای دیجیتالی از منظر قانونی..... ۱۸
- ۲-۸- انواع ارزهای دیجیتال..... ۱۹
- ۲-۸-۱- بیت کوین..... ۱۹
- ۲-۶-۲- آلت کوین..... ۱۹
- ۲-۸-۳- توکن..... ۲۰
- ۲-۸-۴- ارزهای دیجیتال صرافی..... ۲۰
- ۲-۸-۵- استیبل کوین‌ها یا ارزهای با ارزش ثابت..... ۲۱
- ۲-۹- جمع بندی..... ۲۲

فصل سوم: قواعد و اصول حقوقی حاکم بر معاملات ارز دیجیتالی در ایران و سایر

کشورها..... ۲۳

- ۳-۱- وضع کشور کانادا در قبال ارزهای دیجیتال..... ۲۴
- ۳-۲- موضع کشور هلند در قبال ارزهای دیجیتال..... ۲۴
- ۳-۳- موضع کشور فرانسه در قبال ارزهای دیجیتال..... ۲۴
- ۳-۴- موضع کشور اندونزی در قبال ارزهای دیجیتال..... ۲۵
- ۳-۵- موضع کشور سنگاپور در قبال ارزهای دیجیتال..... ۲۵
- ۳-۶- موضع کشور اکوادور در قبال ارزهای دیجیتال..... ۲۵
- ۳-۷- موضع کشور مکزیک در قبال ارزهای دیجیتال..... ۲۶
- ۳-۸- موضع کشور آلمان در قبال ارزهای دیجیتال..... ۲۸
- ۳-۹- موضع کشور هند در قبال ارزهای دیجیتال..... ۲۹
- ۳-۱۰- موضع کشور کرواسی در قبال ارزهای دیجیتال..... ۲۹
- ۳-۱۱- موضع کشور ایسلند در قبال ارزهای دیجیتال..... ۲۹
- ۳-۱۲- موضع کشورهای تایلند، ویتنام و بولیوی در قبال ارزهای دیجیتال..... ۳۰
- ۳-۱۳- موضع کشور چین در قبال ارزهای دیجیتال..... ۳۱
- ۳-۱۴- موضع کشور روسیه در قبال ارزهای دیجیتال..... ۳۱
- ۳-۱۵- موضع کشور قرقیزستان در قبال ارزهای دیجیتال..... ۳۲
- ۳-۱۶- موضع کشور قبرس در قبال ارزهای دیجیتال..... ۳۲

۳-۱۷-	موضع کشور برزیل در قبال ارزشهای دیجیتال.....	۳۳
۳-۱۸-	موضع اتحادیه اروپا در قبال ارزشهای دیجیتال.....	۳۴
۳-۱۹-	ارزیابی موضع گیری کشورها در قبال ارزشهای دیجیتال.....	۳۴
۳-۲۰-	جمع بندی.....	۴۱
فصل چهارم: بررسی معاملات ارزشهای دیجیتالی از منظر فقه ۴۲		
۴-۱-	بررسی معاملات ارزشهای دیجیتالی از منظر فقهای امامیه و اهل سنت.....	۴۳
۴-۲-	مخالفان جایز بودن ارز دیجیتال.....	۴۴
۴-۲-۱-	مفتی بزرگ مصر.....	۴۴
۴-۲-۲-	نهاد مذهبی دولت ترکیه.....	۴۴
۴-۲-۳-	مرکز فتوای فلسطین.....	۴۴
۴-۳-	جایز بودن معاملات ارز دیجیتالی.....	۴۶
۴-۴-	شبهات وارده به معاملات ارزشهای دیجیتالی.....	۴۶
۴-۴-۱-	عدم مالیت ثمن.....	۴۶
۴-۴-۲-	اکل مال به باطل.....	۴۶
۴-۴-۳-	مصادق معامله سفهی.....	۴۷
۴-۴-۴-	غرر.....	۴۸
۴-۴-۵-	بررسی جریان یا عدم جریان ربا در معاملات ارز دیجیتال.....	۵۰
۴-۴-۶-	تدلیس در ارز دیجیتالی.....	۵۰
۴-۵-	بررسی معاملات ارزشهای دیجیتالی در قانون.....	۵۱
۴-۵-۱-	لزوم عین بودن عوضین در مبادله ارز.....	۵۱
۴-۵-۲-	دلیل قائلین به لزوم عین بودن مبیع و نقد آن.....	۵۱
۴-۵-۳-	لزوم مال بودن عوضین.....	۵۲
۴-۵-۴-	معلوم المقدور بودن.....	۵۲
۴-۵-۵-	مقدور التسلیم بودن (قدرت بر تسلیم).....	۵۲
۴-۶-	چالش های قانونی.....	۵۳
۴-۷-	بررسی رمزارزها از منظر فقه.....	۵۳
۴-۷-۱-	قاعده لاضرر.....	۵۳
۴-۷-۲-	قاعده احترام.....	۵۴
۴-۷-۳-	قاعده حفظ نظام.....	۵۴

- ۴-۸- برخی شبهات درباره رمزارزها..... ۵۵
- ۴-۸-۱- شبهه دوم: آسیب رمزارزها به حاکمیت ۵۵
- ۴-۸-۲- رمزارزها موجب باز شدن راه فرار مالیاتی یا عدم تشخیص موسر از معسر ۵۵
- ۴-۸-۳- سوءاستفاده دزدان و اختلاس گران از رمزارزها..... ۵۶
- ۴-۸-۵- درآمد بادآورده بیت کوین برای برخی، موجب عدم توازن و عدالت اجتماعی ۵۶
- ۴-۸-۶- بیت کوین و سایر رمزارزها، وسیله خروج سرمایه از کشور..... ۵۹
- ۴-۸-۵- ماینر، تحت چه عنوانی مالک جایزه می شود؟..... ۵۹
- ۴-۸-۶- وضعیت مالک شدن کسی که با دستگاه غضبی ماینینگ انجام داده است..... ۶۰
- ۴-۸-۷- معلوم المقدار بودن ۶۰
- ۴-۸-۸- مقدور التسليم بودن ۶۱
- ۴-۸-۹- شبهه: عدم وجود بعض شروط عوضین در رمزارزها با نگاه فنی ۶۱
- ۴-۸-۱۰- پاسخ به شبهه مذکور ۶۲
- ۴-۹- بررسی تطبیقی ماهیت ارز دیجیتال با اوراق مشارکت ۶۶
- ۴-۱۰- بررسی وجود و یا عدم وجود خيارات در ارز دیجیتال ۶۷
- ۴-۱۰-۱- خيار مجلس ۶۷
- ۴-۱۰-۲- خيار غبن ۶۷
- ۴-۱۱- جریان سنجی اجاره در ارز دیجیتال ۶۸
- ۴-۱۱-۱- حکم خرید و فروش وکیل به ارز دیجیتال ۶۸
- ۴-۱۱-۲- بررسی جریان حق شفعه در مزرعه های دیجیتال ۶۹
- ۴-۱۱-۳- صحت سنجی رهن قرار دادن ارزهای دیجیتال ۶۹
- ۴-۱۲- بررسی خرید ارز دیجیتال و فروش مال به ارز دیجیتال توسط عامل در عقد مضاربه ۷۰
- نتیجه گیری..... ۷۱
- منابع ۷۳

مقدمه

ارز دیجیتال می‌تواند توسط سازمان‌ها و یا افراد عمومی ایجاد شود. دولت‌ها در توسعه ارز دیجیتال نقشی ندارند در نتیجه ارز دیجیتال خارج از کنترل دولت‌ها است. به نوعی می‌توان گفت ارزهای دیجیتال یک نوع پول خصوصی است که راغبانی دارد که اگر این راغبان نباشند، ارزش پول خصوصی تقریباً هیچ است پس باید کسانی باشند که در قبال خدمات یا کالا این ارزها بپذیرند

تا به امروز، هیچ کشوری ارز دیجیتالی را به عنوان پول قانونی ایجاد نکرده است. این موضوع به این معنی است که در هیچ حوزه قضایی، پول دیجیتال یک پول ملی رسمی نیست. گرچه بیت‌کوین و دیگر انواع ارز دیجیتال مورد استفاده جهانیان است، اما آن‌ها پول قانونی نیستند. ارز دیجیتال نسبتاً ارزهای پرریسکی هستند زیرا صرفاً تمایل طرفین، به این ارزها ارزش می‌دهد و این ارزها توسط هیچ دولتی تضمین و پشتیبانی نمی‌شود. پایان‌نامه حاضر از چهار فصل تشکیل شده است که شامل کلیات تحقیق در فصل اول، فصل دوم شامل مفاهیم و اصطلاحات، در فصل سوم قواعد و اصول حقوقی حاکم بر معاملات ارز دیجیتال در ایران و سایر کشورها و در آخر در فصل چهارم به بررسی معاملات ارزهای دیجیتالی از منظر فقه می‌پردازد. در هر فصل سعی نویسنده بر این بوده است که معاملات ارزهای مجازی را از منظر فقه مورد بررسی و تشریح قرار دهد و در نهایت نتیجه‌گیری کلی از آن گرفته شود.

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱. بیان مسأله

در خصوص ماهیت و معاملات ارز دیجیتال اختلاف نظرانی وجود دارد. چرا که اینگونه معاملات قواعد خاص خود را دارند و با بازار سنتی قابل مقایسه نیستند. چرا که هر کشوری احکام و قوانین خاص خود را در خصوص ارزهای دیجیتالی پیاده کرده است از آنجایی که ارزهای دیجیتالی یکی از مهم ترین ابزارهای موجود برای انجام معاملات مرتبط با ارزهای دیجیتال هستند، امروزه بسیار فراگیر شده اند. این ارزها نوعی پول هستند که که زادگاه ایشان اینترنت است و با ورود به چرخه اقتصادی تاثیری دارند که آن تأثیر غیرقابل انکار است، چه بسا آینده چرخ اقتصادی جهان به رمز ارزها گره خورده باشد.

هم چنین ارزش و بهای ارزهای دیجیتالی در تلاطم و همواره با صعود و سقوط های بسیار زیادی روبرو بوده است و این نشان می دهد که آینده این گونه ارزها غیر قابل پیش بینی است. هم چنین در خصوص ماهیت و جایگاه معاملات ارزهای دیجیتالی در فقه امامیه اختلاف نظرانی وجود دارد و همین مسأله موجب شده است که این گونه معاملات در نظام حقوقی ایران نتوانسته باشند، وضعیت خود را به طور یقین مشخص نمایند. نظام حقوقی ایران با فقه در آمیخته و هر رویه ای که در ایران اجرا گردد می بایست منطبق با اصول و مقررات فقهی باشد. ارزهای دیجیتال مبتنی بر الگوریتم های ریاضی هستند و این الگوریتم ها در قلب ارزهای دیجیتال قرار دارند رمز ارزهای موجود در بازار عبارتند از بیت کوین، اتریوم، باینس کوین، تتر، توکن، الت کوین، رپل، کاردانو، سولانا و... می باشد که مشهورترین آنها بیت کوین است، رمز ارزی هم چون «بیت کوین» به دلایل مزیت هایی که دارد مفید به نظر می رسد. از این رو، شکی وجود ندارد که از این ارز، در مالیت عرفی استفاده شود یکی دیگر شرط هایی که میان متعاملین بیت کوین و کالاهای دیگر وجود دارد و این شرط میان همه آنها مشترک می باشد. رعایت این شرط در خصوص ارز بیت کوین، لازم است. و قبض این نوع ارز نیز با توجه به آن چه که محققان از فقها به معنای قبض بیان کرده اند با عبارت هایی هم چون استیلا بر مبیع، استیلا و استبداد به شب، استعیلا بر مال تعبیر شده است که با اشکال ویژه ای مواجه نبوده است. مطلب اصلی که مطرح می شود این است که آیا ارزهای دیجیتال منطبق با تعریفی که فقها از مال دارند می باشد یا خیر؟ تعریفی که فقهای عظام از مال می دهند به این نحو است که در لغت مال به این معناست، چیزی که بتوان مالک آن شد «لسان العرب». مکتب حنفی بر مال به عنوان چیزی که ملموس است تاکید دارد در حالی که سایر مکاتب «مالکی، شافعی و حنبلی» اشیا ملموس و غیر ملموس در دارایی قلمداد می کنند. مستقل از جنبه ملموس بودن می توان گفت ارزهای دیجیتال جنبه های مذکور مال را دارند. در جهان امروز، چیزهایی نظیر نرم افزار، فرمت های دیجیتال کتابها و... دارایی های ناملموس محسوب می شوند.

در میان اندیشمندان حقوق اسلامی، شهید صدر از پیشگامان تحلیل مالیت داشتن ارزها به شمار می رود، وی پس از تاکید بر مالیت ذاتی مسکوکات طلا و نقره، بین اوراق اسکناس دارای پشتوانه و قابل تبدیل به طلا و

نقره و ارزهای الکترونیکی و غیره که معاف از تبدیل به طلاست، تمایز جدی قابل شده است. در مورد گروه دوم یعنی ارزهای فاقد پشتوانه طلا و نقره که ارزهای دیجیتال می‌تواند یکی از مصادیق آن باشد معتقد است که مالیت اوراق نقدی اعتباری است و ذاتاً قیمت و ارزشی ندارد و اعتبار آن‌ها صرفاً توسط حکومت به آن‌ها بخشیده می‌شود، در نتیجه این اعتبار بخشی افراد جامعه آن را می‌پذیرند و به معامله با آن‌ها تمایل نشان می‌دهند. «صدر، ۱۴۲۵، ۱۵۲»

نظرات شرعی در خصوص ارزهای دیجیتال متفاوت هستند. برخی از احکام قانون اسلامی، طرفدار ممنوعیت ارزهای دیجیتال، به واسطه بی‌ثباتی و ناملموس بودن آن، و برخی به دلایلی دیگر، می‌باشند. برخی از محققان آن را مجاز و برخی دیگر در خصوص آن بی‌طرف هستند. ۱. هیات مدیره روابط مذهبی ترکیه: ارزش دیجیتال مطابق اسلام نیست، رئیس هیات مدیره گفته است: خرید و فروش ارزهای دیجیتال طبق فقه اسلام جایز نیست، زیرا آن‌ها از نظر ارزش امکان احتکار دارند و به راحتی عمدتاً برای اسناد جعلی نظیر پولشویی، قابل استفاده هستند. ۲. دارالافتا مصر به این دلیل که ارزش دیجیتال می‌تواند امنیت ملی و سیستم مالی مرکزی را مختل می‌کند آن را یک ممنوعیت اسلامی تلقی می‌کند. ۳. محقق ارشد مالزیایی «محمد بکر» مطلبی در دفاع از ارزش دیجیتال ارائه داده: پیش فرض شرع در مواجهه با مسایل و واقعیت‌های جدید مجاز شمردن آن است، تا وقتی شواهد کافی برای اثبات خلاف آن وجود داشته باشد.

اما در خصوص صحت و اعتبار معامله‌های بیت کوین و ارزهای دیجیتالی میان اندیشمندان اسلامی و حقوقی در خصوص ماهیت و وضعیت مبادلات ارزها اختلاف نظرات وجود دارد و همین مساله موجب ایجاد مقررات متعدد در این زمینه شده است، برای مثال در بیان فقه‌های امامیه در خصوص حکم معاملات و ماهیت ارزهای دیجیتالی اختلاف نظرات فراوانی وجود دارد. فقهایی از جمله آیت الله مکارم شیرازی، آیت الله نوری همدانی معاملات این گونه ارزهای را دارای اشکال دانسته‌اند. و فقهایی مانند آیت الله العظمی هاشمی شاهرودی، آیت الله وحید خراسانی، آیت الله صافی گلپایگانی معاملات این گونه ارزها را باطل اعلام داشته‌اند و آیت الله خامنه‌ای در این زمینه فتوایی صادر نموده‌اند. اما این بدان معنا نیست که استفاده از این پول‌ها اشکالی ندارد بلکه از دیدگاه ایشان رعایت قوانین رسمی در استفاده از این گونه پول‌ها لازم و ضروری است. اما این که جایگاه این معاملات در فقه اسلامی به چه صورت است و این که آیا این معاملات باطل هستند یا صحیح؟ می‌توان گفت بین فقه‌های اسلامی در این باره اختلاف نظر است و برخی از آن‌ها این معاملات را صحیح و برخی دیگر باطل اعلام کرده‌اند. اما به طور کلی بسیاری از احکام که ماهیت واقعی آنها به عینه و صریح روشن نیست و البته شامل ابهاماتی هستند در نتیجه تابع قوانین آن کشوری هستند که امورات آن معامله بر پایه قانون پیش برود در مورد ارزهای دیجیتال نیز دقیقاً همین گونه است که بیشتر مراجع به دلیل مبهم بودن اینگونه معاملات آنرا باطل میدانند اما مقام معظم رهبری حکم

شرعی اینگونه معاملات را بر پایه قانون قرار داده یعنی اگر کشورمان در اینگونه معاملات قانونی وضع کرده باید به آن ملتزم بود و رعایت قانون همان رعایت شرع است و اینگونه فرموده‌اند که:

حکم تولید و خرید و فروش ارز دیجیتال، تابع قوانین و مقررات نظام جمهوری اسلامی ایران است. بر همین لازم است که با بررسی و کاوش قاعده مشخصی را در زمینه ماهیت و وضعیت مبادلات ارزهای دیجیتالی در فقه و حقوق بر اساس اثر حاضر به بررسی مفصل و مستقل ارزهای دیجیتالی و مشروعیت فقهی و حقوقی آن‌ها می‌پردازد.

۱-۲. اهمیت و ضرورت تحقیق

اهمیت و ضرورت تحقیق از آن جایی آغاز می‌شود که موضوع ارزهای دیجیتال و معاملات آن یک موضوع جدیدی است که این روزها در تمام شبکه‌های اجتماعی و به طور کلی در سرتاسر فضای وب بر سر زبان‌ها افتاده‌اند و بسیاری را به سود رسانده‌اند. و افراد معاملات متعددی را با این ارزها انجام می‌دهند اما از آن جایی که معاملات ارزهای دیجیتالی نوعی معاملات جدیدی است که امروزه توسعه یافته است بنابراین در فقه رویه مشخصی در آن مشخص نشده است و از آن جایی که چالش‌ها و مشکلات متعددی را به دنبال دارد بنابراین بررسی رویه فقهی این مساله از اهمیت و ضرورت خاصی برخوردار است. چرا که می‌توان با بررسی احکام فقهی، رویه مشخصی در این باره ارائه نمود.

۱-۳. سابقه تحقیق

با بررسی‌های انجام شده پژوهشی با این عنوان پیدا نشد، به مقالاتی که به نحوی با موضوع مطرح شده ارتباط دارند به شرح زیر اشاره می‌شود:

۱- خورسندی کوچصفهانی، زهرا و همکاران، ۱۴۰۰ مقاله‌ای با عنوان واکاوری ارزهای دیجیتال از منظر فقه و حقوق به چاپ رساندند.

در این مقاله بیان شده است که ارزهای دیجیتال به دلیل پیچیدگیهای متعدد و شبهات فراوانی که پیرامون آنها مطرح است نیازمند بررسی دقیق هستند. در این مقاله سعی شده که در وهله اول به شرح و تبیین دقیق ارزهای دیجیتال پرداخته شود تا غبار شبهات از هویت حقیقی این ارزها زدوده گردد؛ و در ادامه مسیر پژوهش، جایگاه این ارزها در فقه اسلامی و حقوق ایران مورد بررسی قرار گرفته است.

۲- خردمند، محسن، ۱۳۹۸، مقاله‌ای با عنوان بررسی فقهی استخراج و مبادله رمز ارزها با تمرکز بر شبکه بیت کوین به چاپ رساندند.

در این مقاله بیان شده است که به بررسی رمز ارزها پرداخته شده است که رمز ارزها را از منظر فقهی و حقوقی مورد بررسی قرار داده‌اند. مالکیت رمز ارزها را در این باره می‌توان در قالب تلاش برای رمزگشایی نیز تفسیر کرد. در معامله این رمز ارزها امکان مراعات و شرایط متعاقدين وجود دارد. که برخی از آن‌ها

پیرامون تجارت رمز ارزها از جمله بیت کوین وجود دارد. جرایمی مانند پولشویی، کاهش ارزش پول ملی، نمی تواند دلیلی عدم مشروعیت رمز ارزها واقع شود. اما استفاده از رمز ارزها را با چالش هایی مانند مصرف برق دولتی روبرو کرده است.

۳- روشن، محمد و همکاران، ۱۳۹۷ مقاله ای با عنوان بررسی وضعیت فقهی و حقوقی بیت کوین به چاپ رساندند.

نویسندگان در این مقاله بیت کوین را که یکی از ارزهای دیجیتال است از دیدگاه فقهی مورد بررسی قرار داده اند اما به بررسی حقوقی آن پرداخته اند. در حالی که در این اثر نویسنده به مساله مبادلات ارز دیجیتالی به صورت فقهی و حقوقی به صورت کامل می پردازد.

۴- سیاه بیدی کرمانشاهی، سعید، ۱۳۹۷، مقاله ای با عنوان بررسی اجمالی مقررات ارز دیجیتال و پیامدهای قانونی آن به چاپ رساندند. مطالبی که در این مقاله آمده است به این عنوان است که ارز دیجیتال از شبکه هایی که به صورت امن رمزنگاری شده اند استفاده می کند تا ارزش اقتصادی مبادله و از اکثر برنامه های نرم افزاری پشتیبانی کند. سیستم های محاسباتی و برنامه های نرم افزاری مسئله ای هستند که در تطابق با قانون باید بررسی شوند. باید در نظر داشت که قوانین و مقرراتی قابل اعمال بر پول دیجیتال و برنامه های نرم افزاری وجود دارد، حال تمام افرادی که با سیستم های مرتبط با پول دیجیتال سر و کار دارند با مسئله ای به نام انطباق با قانون مواجه اند. در این مقاله اشاره ای به مبادلات و دلایل حرمت و مجاز بودن آن ها در فقه و حقوق نشده است. در حالی که نویسنده در این مقاله به طور مفصل به این مساله می پردازد.

۱-۴- سوالات تحقیق

۱-۴-۱- سوال اصلی

- حکم معاملات ارز دیجیتالی در فقه و حقوق چیست و چه جایگاهی دارد؟

۱-۴-۲- سوال های فرعی

- چه موارد اشتراک و اختلافی در باره ارز دیجیتال از نظر فقه و حقوق هست؟

- دلایل ابطال معاملات ارز دیجیتال چیست؟

- دیدگاه مشهور فقهای امامیه در خصوص معاملات ارز دیجیتال به چه صورت است؟

۱-۵- هدف ها و کاربردهای مورد انتظار از انجام تحقیق

۱-۵-۱- هدف کلی

- تبیین جایگاه معاملات ارز دیجیتالی در فقه و حقوق اسلامی است.

۱-۵-۲- اهداف جزئی

- شناخت موارد اشتراک و اختلاف در باره ارز دیجیتال از نظر فقه و حقوق.

- آشنایی بادلایل ابطال معاملات ارز دیجیتال.

- تبیین دیدگاه مشهور فقهای امامیه در خصوص معاملات ارز دیجیتال.

۱-۶- جنبه جدید و نوآوری موضوع

با بررسی های انجام گرفته درباره ی ((معاملات ارز دیجیتال از نظر فقه و حقوق)) پژوهشی به دست نیامد، به نظر می رسد این پژوهش اولین تحقیقی است که موضوع را به طور جامع و مستقل از نظر مبانی فقهی و حقوقی مورد بررسی و کنکاش قرار می دهد و بر این اساس، کاملاً نو و جدید محسوب می شود.

۱-۷. روش تحقیق

این نوشتار به صورت توصیفی تحلیلی بر اساس منابع کتابخانه ای و بررسی پایان نامه، کتاب های موجود در این زمینه و ترجمه مقالات و دست یابی به اینترنت و تا حد ممکن صحبت و نظرخواهی از اساتید و حقوق دانان مراجعه به کارگزاری ها و استفاده از تکنیک های مصاحبه در این حوزه بوده است.

۱-۸. تعریف اصطلاحات

ارز دیجیتال: ارزهایی هستند که به صورت الکترونیکی ذخیره و منتقل می شوند و مبنای آن ها صفر و یک است.

شبکه بلاک چین: شبکه بلاک چین یک بستر بسیار گسترده برای تبادل ارزهای دیجیتال می باشد و متشکل از صدها بلاک می باشد که به وسیله هش به یکدیگر متصل شده اند، در واقع می توان بلاک چین را مانند یک دفتر کل تصور کرد که تمام مبادلات انجام شده مربوط به ارزهای دیجیتالی در آن ثبت می شود (<https://expertmasters.ir>)

بازار سرمایه: اصطلاحی گسترده است که برای طیف وسیعی از بازارها به کار می رود. هر بازاری که در آن تجارتی صورت می گیرد یک بازار مالی محسوب می شود. (<https://khanesarmaye.com/financial-market/#gref>)

بازار: بازار به مجموعه ای از خریداران بالقوه و بالفعل یک کالا یا خدمت اطلاق می شود. از نظر تاریخی، بازار به محلی اطلاق می شود که خریداران و فروشندگان برای مبادله کالا یا خدمات به آن مراجعه می کنند. اما اقتصاددانان به مجموعه خریداران و فروشندگانی که به خرید و فروش کالا یا خدمات خاصی مبادرت می کنند، بازار می گویند. (<https://faq.irpsc.com>)

ارز دیجیتال کالا: ارز دیجیتال کالا یک بازار است که در این بازار کالاهایی که از قبل مشخص شده اند معامله می شوند و این بازار به طور منظم و دائم فعالیت دارد.

در این بخش اصطلاحات پر کاربرد و ابتدایی رمز ارزها توضیح دادیم اما در فصل بعدی به توضیح و تشریح مفاهیم به صورت گسترده تری خواهیم پرداخت.

فصل دوم

ماهیت و مفاهیم

۲-۱. مفاهیم

پیش قبل از ورود به بحث لازم است راجع به مفاهیم عناوین توضیحاتی بدهیم برای روشن شدن موضوع مورد بحث.

۲-۱-۱- مفهوم تجارت الکترونیکی

استفاده از هر مدل ارتباط الکترونیکی را در امر تجارت به معنای تجارت الکترونیکی بدانیم، در آن صورت این نوع از تجارت، معاملاتی را که از طریق تلفن و فاکس منعقد می شود نیز شامل خواهد شد. اما باید دانست تجارت الکترونیکی در معنای خاص و دقیقش معامله از طریق اینترنت است. (حنفی زاده، ۱۳۹۳: ۸) گسترش و توسعه تجارت الکترونیکی ارتباط مستقیمی با توسعه سامانه های اینترنتی دارند مهمترین قرارداد الکترونیکی بیع است اما معاملاتی دیگری نیز وجود دارد مثل بانکداری الکترونیکی، مزایده ها و هر عنوانی را که تجارت الکترونیک آن را ممنوع نکرده باشد.

تجارت الکترونیکی معاملاتی را شامل می شود که از طریق شبکه باشد در نتیجه اگر معامله ای از طریق تلفن یا نامه تایی انجام شود و سپس پست شود تجارت الکترونیک نیست.

تجارت الکترونیکی بسته به نوع معامله تفاوت هایی را رقم میزند برای مثال خرید یک نوع وسیله مادی مثل لوازم خانگی بهره مندی از الکترونیکی بودن را کاهش می دهد بر خلاف خرید و یارزرو یک بلیط که به عبارتی میتوان گفت حد اعلای بهره مندی از تجارت الکترونیکی را می رساند بنابراین ماهیت معاملات در بهره مندی از تجارت الکترونیک متفاوت است و وابسته به نوع امکاناتی است که دولت در اختیار افراد جامعه می گذارد (رضایی، ۱۳۹۳: ۲)

۲-۱-۲- رمز ارزها

رمز ارز یا ارز رمزنگاری شده، نوعی ارز دیجیتال یا مجازی است که بر پایه رمزنگاری رایانه ای به وجود آمده است که همین امور، امکان جعل یا احتمال بروز تقلب را در آن تقریباً غیر ممکن ساخته است. بسیاری از ارزهای رمز پایه، بر شبکه های غیر متمرکزی مرسوم به بلاک چین مبتنی هستند. یک ویژگی مشخص ارزهای رمز پایه این است که به طور کلی توسط هیچ مرجع مرکزی صادر و مدیریت نمی شوند. و همین امر باعث می شود که از لحاظ تئوریک، در برابر هر گونه مداخله یا دستکاری دولت ها مصون باشند. ارزهای دیجیتال از بدو اختراع، سیستمی ایجاد امکان پرداخت آنلاین بدل شدند و به عنوان واسطه برای پرداخت دیجیتال مورد استفاده قرار گرفتند (قاسمی، ۱۴۰۰: ۱).

۲-۱-۳- تعریف مال

مال چیزی است که مورد رغبت و تقاضای عقلا باشد (خمینی، ۱۳۶۳، ۲۰؛ کاشف الغطاء، ۲۵، ۱۳۹۵) مال چیزی است که مفید و رافع نیاز باشد (بجنوردی، ۱۳۸۹، ۲۰) مال چیزی است مورد داد و ستد واقع می شود

و ارزش مبادلی دارد. (شهیدی، ۱۳۸۲، ۲۸۴) مال در لغت همان خواسته است، چیزی که ارزش تبادل داشته باشد (دهخدا، ج ۱۵، ۱۳۷۷: ۵۹۴). تعریف حقوقی مال تعریف لغوی آنچنان تفاوتی ندارد؛ اگر چه قانون مدنی در بحث از اموال، تعریفی از مال ارائه و به بیان مصادیق آن اکتفا نموده است لکن معنای مال را می‌توان در نگاه اندیشمندان حقوق پیدا نمود. در این رابطه گفته شده مال چیزی است که ارزش معامله داشته و بتواند مورد داد و ستد قرار گیرد (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۶: ۵۹۵)

دکتر کاتوزیان دو عنصر برای مال بر می‌شمارند؛ اول آن که مفید باشد و نیازی را اعم از نیاز مادی یا معنوی برآورد و دوم قابل اختصاص یافتن به شخص یا ملت معین باشد (کاتوزیان، ۱۳۸۶: ۹) از فحوای کلام همگی برمی‌آید مال بودن شیئی بسته به این است که آیا توسط اجتماع پذیرفته می‌شود به نوعی که حاضر باشند برای به دست آوردنش مبلغی را بپردازند. به همین علت است که وجه تمایز اموال از اشیاء داشتن ارزش مبادله‌ای آن‌ها است (صفایی، ۱۳۸۹: ۱۲۳) این ارزش مبادله‌ای خواه شیء فیزیکی باشد خواه در یک ماهیت غیرمادی تفاوتی از حیث اطلاق عنوان مال نمی‌کند؛ حقوق دانان به اتفاق ماهیت‌های غیرفیزیکی را نیز در تعریف مال جای می‌دهند (کاتوزیان، ۱۳۹۶: ۱۷۳)

در فقه امامیه، مال عبارت است از: «ما برغب به اعقلاء» و یا «ما یبذل یازانه المال» رغبت عقلا به آن در حدی است که حاضرند در برابرش بهایی را بپردازند (فاضل لنکرانی، ۱۳۹۶: ۲۳۷). امام خمینی (ره) نیز در تعریف مال چنین نظر داده اند: «چیزی که تقاضا شود و عقلا بدان میل و رغبت کنند و در برابر آن بها بپردازند» (امام خمینی، ۱۳۹۲: ۱۱) در نگاهی فقهی نیز مال مفهومی عرفی است و منجصر در اشیاء مادی نمی‌شود هم چنان که گفته شده «ثم انه لا وجهه لتخصیص المال بالاعیان کما سطر من الطریقی فی مجمع البحرین بل المال فی المال فی الفقه و العرف یعم المنافع ایضا و لعل غرضه من التخصیص هو بیان الفرد الغالب» (خوئی، ۱۳۷۸: ۳-۴) یعنی مال صرفاً مختص اعیان نیست همانطور که عرف منفعت را هم مال می‌داند. نظرات علمای غیرشیعی نیز در این رابطه قابل تأمل است؛ برخی از علمای حنفی مال را محدود به چیزهای لمس پذیر نمی‌کنند. به عنوان مثال السوتی به نقل از امام شافعی، هر چیزی که ارزش دارد، در خرید و فروش مورد سنجش قرار می‌گیرد، اگر نابود شود جبران می‌شود، مال است. شیخ نقی عصمانی، آداب و رسوم رایج و غالب در فضای کسب و کار نقش مهمی در تعریف یک چیز به عنوان مال دارد. به همین دلیل حق مالکیت معنوی، ثبت اختراع، علائم تجاری و حسن نیت با وجود این که لمس پذیر نیستند مال محسوب می‌شوند زیرا این موارد در عرف کسب و کار و تجارت امروز، بسیار ارزشمند هستند (محمد ابوبکر، بی تا، ۱۵، به نقل از) طبق تعاریف بالا اگرچه رمزارزها در حال حاضر پول نیستند ولی نمی‌توان این واقعیت که در نگاه عرف جامعه می‌توان آن را وسیله پرداخت تلقی کرد را انکار کرد چرا که قدرت خریدی که در آن نهفته است که این قدرت خرید ناشی از همان رغبت افراد جامعه نسبت به آن است اگرچه که این اعتبار پشتوانه‌ای مرکزی و متصل به حکمرانی نداشته باشد. با این وجود با توجه به عرف و

عقلا و اکثریت علمای شیعه و غیر آن، لفظ و عنوان مال را برای اشاره به ذات شیئی که متصف به وصف مالیت یا ارزش مبادله‌ای شده است به کار می‌برند. فرقی نمی‌کند آن ذات و شیء عین خارجی و ملموس باشد یا غیر آن. لذا جهت تطبیق رمز ارزها بر مفهوم مال، لازم است مالیت به عنوان عنصر جدایی ناپذیر از مفهوم مال، تبیین گردد.

۲-۱-۴- مفهوم مالیت

در ابتدا باید خاطر نشان کرد که مفهوم مال در طول تاریخ هیچگاه ثابت نبوده است و تعریف امروزی آن اگرچه تغیر چشمگیری نداشته اما باید دانست متفاوت از آن است. میرزای نائینی با ظرافت شروط چهارگانه‌ای را برای مالیت بر شمرده است: اولاً شی باید دارای یکی از دو ویژگی «منفعت» یا «خاصیت» باشد. مراد از «منفعت» قابلیت انتفاع از شیء با بقای آن است؛ مانند سکونت در خانه؛ و مراد از «خاصیت» منفعتی است که بر شیء مترتب می‌شود و با از بین رفتن عین شیء همراه خواهد بود. مانند سیری که بر خوردن نان، به همراه از بین رفتن آن، مترتب می‌شود. ثانیاً عقلا به حسب عادتشان به دلایل مزیت این اشیا آن را جمع‌آوری کرده‌اند. اشیا هر چقدر هم که منفعت داشته باشند اما به دلایل زیادی تمایل به جمع‌آوری آن نداشته باشند، مالیت ندارند مانند سنگ و خاک که یکی از این نمونه‌ها می‌باشد. ثالثاً عقلا در برابرش مال پردازند در غیر این صورت مالیت ندارد و همچنین مالیت شرعی نیز باید داشته باشد مثلاً خوک یا شراب به واسطه نهی شارع مالیت ندارند. این سه شرط تعبیر به مالیت عرفی می‌شود و شرط چهارم مالیت شرعی را بر می‌شمرد. رابعاً، منفعت یا خاصیت مقوم مالیت شیء مورد نهی شارع نباشد، برای نمونه، شراب به واسطه نهی شارع مالیت ندارد (نائینی، ۱۴۱۳: ۳۶۴-۳۶۵)

یکی از حقوق دانان معاصر در این زمینه می‌نویسد: «... ارزش کالا بسته به منافعش است و اگر مال نیاز را برطرف کند اما سودمند نیز نباشد مال نیست و منفعت مد نظر ایشان منفعت مدنظر ایشان، منفعتی عقلایی و مورد تایید اخلاق و قانون است (کاتوزیان، پیشین: ۱۷۴).

۲-۱-۵- ویژگی‌های مال و تعریف آن طبق فقه معاصر

در تعریف مال به این نحو است که مال چیزی است که در جامعه مورد رغبت تعداد قابل توجهی از مردم باشد و به اندازه رغبت به آن در دسترس نباشد و شاینت، قابلیت و مطلوبیت انتقال نیز داشته باشد.

در نتیجه مال ۱. در اجتماع انسانی معنا پیدا می‌کند و اگر جامعه‌ای نباشد مالیتی نیز انتزاع نمی‌شود و باید در نظر داشت این رغبت باید، رغبت تمام افراد جامعه باشد نه تعداد اندک. ۲. فایده آن برای انسان نوعی باشد نه صرفاً عده خاصی با همین ویژگی از مال می‌توان معامله عکس‌های یادگاری را که عده‌ای متوهم شده‌اند که نوعی بیع است را بر توهم ایشان خط بطلان کشید و چوم عکس‌های خانوادگی برای انسان نوعی فایده ندارد بیع ایشان هم صحیح نیست و صرفاً می‌توان گفت با یک معامله ماده ۱۰ روبرو هستیم و یا هبه مشروط و یا یک مصالحه. ۳. ویژگی دیگر ندرت باید به نسبت رغبت جامعه ندرت نیز داشته باشد، در نتیجه چیزی